

Тарас КАТРУН

*здобувач вищої освіти першого рівня
історичного факультету Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
член Чеської асоціації українців (м. Брно, Чехія),
student Filozofická fakulta Masarykovy univerzity*

**ВЕРСАЛЬСЬКА МИРНА СИСТЕМА
У СТАНОВЛЕННІ НОВИХ ДЕРЖАВНОСТЕЙ ЦСЄ**

«Це не мир, це перемир'я на 20 років»[1, с. 19], зазначав Фердинанд Фош після підписання Версальського договору. Версальська мирна система, укладена 28 червня 1919 р., була важливим аспектом у повороті світової історії. Перша світова війна залишила руйнівні наслідки для економіки, життя та політичного устрою нашої планети. Саме тому, аби виправити їх у Парижі з 18 січня – по 28 червня 1919 р. проходила велика мирна конференція практично делегатів із всього світу. Мета: змінити на краще життя людства, створити нові умови для миру, справедливості та розподіл сфер впливу в Європі.

Найпроблематичнішим пунктом Версальського договору була організація нових державностей в країнах Центрально-Східної Європи. Приблизно через 19 років Німеччина окупує Австрію, настане мюнхенська криза та окупація Чехословаччини. У 1939 р., через 20 років після укладання Версальського договору, розпочнеться друга світова війна. 1935 р., коли Адольф Гітлер офіційно відмовиться від виконання Версальського договору, постане питання, наскільки сильним та дієвим цей документ був у загальному. В його основі лежало багато проблем того часу: створення нових держав, організація національних меншин, контрибуція, новий геополітичний вимір світу та географія. Саме географічні проблеми призвели до офіційного виправдання Гітлером початку другої світової війни. Перед політиками 1919 р. стояла дійсно важка задача. У ході війни в Європі перестали існувати імперії: Німецька, Австро-Угорська та російська. Вони мали великі кордони та налічували багато народів. Розставити географічно нові кордони цих держав та вирішити питання Німеччини виявиться ще складнішим завданням. Проблемними були Рейнська область, Судети, Тешинська-Сілезія, провінція Позен та Данциг. Особливо проблематичним є українське питання, яке Версальська конференція особливо не хотіла розглядати.

Паризька система миру створила багато держав, які заслуговували на своє право існування, зокрема: Чехословаччина, Польща та Угорщина. Така докорінна зміна регіонального балансу сил вимагала грамотної системи безпеки та мирного договору, який гарантував права та справедливість для всіх. Натомість склалася надзвичайно проблематична ситуація довкола географічних кордонів нових державностей. Із зростанням крайніх націоналістичних та фашистських рухів на території Європи, зокрема в Німеччині та Італії (у 1920–1930-х рр.), які пізніше повністю охопили ці країни та привели до влади людей радикальних поглядів. Стало видно, якою слабкою була Версальська система перед викликом крайнього націоналізму, і не змогла захистити мир в Європі та світі. Отже, варто детальніше розглянути усі проблемні напрями даного документу у становленні нових суб'єктів Центрально-Східної Європи.

Основною проблемою, яка потім призведе до кризи Мюнхенського договору в 1938 р., стала Судетська область, яка етнічно була населена німцями, але передана під контроль Чехословаччини. Також проблемним виявилися у Тешенсько-Сілезькому регіоні, який етнічно заселений здебільшого поляками та в меншості чехами. Регіон був важливий через своє економічне та логістичне значення. Польська сторона використовуючи принцип – «де поляки там і

Польща», вимагали цю область собі. Та в ході переговорів регіон передали Чехословаччині.

Представляючи Чехословаччину на Паризькій мирній конференції, міністр закордонних справ Е. Бенеш сформував карту своєї країни, показуючи Судетську область та Тешенсько-Сілезький край, як частину своєї держави. В основному ідея вищого політичного керівництва Чехословаччини полягала в тому, щоб об'єднати землі, населені чехами та словаками. Тут політикум Версальської конференції знову прийшов до проблеми національностей на цих землях. Керівники Чехословаччини не надто звертали увагу, що ці території населені поляками та німцями. Основний принцип для делегації Чехословаччини був в тому, що ці землі також були населені чехами і словаками, отже повинні бути в складі нової країни. Важливим виявився також економічний чинник. Регіони (Судети та Тешен) були економічно потужними, без них економіка новоствореної держави була б надзвичайно слабкою. Така логіка щодо організації кордонів Чехословацької держави була правильною, але водночас помилковою. Надалі це призведе до воєнного конфлікту в Тешинському регіоні, причини були політичні та економічні. Чехословаччина контролювала 26 із 36 вугільних шахт на цих землях. Відбулися воєнні зіткнення в 1919 р. між чехами та поляками, а сама проблема була врегульована в 1920 р.

Другий проблемний регіон – Судетська область, з якої розпочнеться повна окупація А. Гітлером Чехословаччини. Землі, які також були економічно важливими, були населені чехами, але домінуючою нацією в регіоні була саме німецька. Чи знав тоді Е. Бенеш, що в 1938 р., коли він уже стане президентом, йому принесуть «вирок» Мюнхена, де вся Судетська область перейде в склад Німеччини? Звичайно, що ні. До цього призвела загальна помилка ідеології та принципів Версальської конференції, яку заклали держави-переможниці: помста та розплата. У контексті злочину Німеччину ніхто не виправдовував, але карати її способом розпорошення мільйонів німців різними країнами Європи без належно документу, який гарантував їм їхні права, було помилкою.

Версальська система передбачала насамперед роззброєння Німеччини та максимальний тиск на економіку країни з метою унеможливлення майбутньої агресії з німецького боку. Таким чином, Німеччина втратила великі колонії в Африці, але найбільших змін зазнали німецькі кордони саме в Європі. Проблематику німецьких кордонів та польських варто розглядати у спільному контексті. Адже мільйони німців опинилися у складі новоутвореної Польської держави. Саме з території Польщі розпочнеться майбутня агресія нацистської Німеччини.

Держави-переможці повернули до Франції Ельзас і Лотарингію (в кордонах 1870 р.), Бельгії – округ Ейпен-Мальмеді і кондомініум Морене, Польщі передали Позен (Познань), частину Померанії і Західної Пруссії. Долю низки територій (Саар, Шлезвіг, частина Верхньої Сілезії, Мемель і Глущинська область) мали вирішити майбутні плебісцити. Німеччина також втратила усі колоніальні володіння (Намібію, Руанду, частину Уганди і Мозамбіка, Того, Камерун, Нову Гвінею разом з численними архіпелагами у Тихому океані, острови Західне Самоа), які згодом рішенням Ліги Націй стали підмандатними територіями країн-переможниць, усю державну і концесійну власність у Китаї, Сіамі (нині Таїланд) та Ліберії [2].

Німеччина визнала незалежність таких країн, як Австрія, Чехословаччина та Польща. Доволі гостро стояло питання глибшого дослідження положень Версальського договору щодо Німеччини, адже усі обмеження, які використали держави-переможниці щодо німецької держави, в майбутньому призведуть до зародження крайнього націоналізму та виправдання А. Гітлера розв'язати ще більший світовий конфлікт.

У книзі «Дипломатія» відомий політик ХХ ст. та державний секретар США Генрі Кіссінджер, підсумовуючи роботу Версальської конференції зокрема акцентуючи увагу німецького питання, писав: «Під час конференції стало зрозуміло, що практичне застосування принципів самовизначення є не просто надзвичайно складним, а, швидше, абсолютно непосильним завданням. Тому на шляху до реалізації «Чотирнадцяти пунктів» виникла низка серйозних перешкод, особливо щодо втілення в життя поняття сам визначення по відношенню до народів, які населяли колишню Австро-Угорську імперію. Як наслідок, у новоутвореній Чехословаччині проживало майже три мільйони німців, мільйон угорців і півмільйона поляків... Нова Югославія створила привід для свята всім південнослов'янським ідеологам. Однак для утворення цієї держави довелося переступити через уявний європейський кордон, що колись розділяв Східну та Західну Римські імперії, православний регіон від католицького, кириличне письмо від латиниці тощо. Натомість ця уявна лінія тепер пролягала всередині Югославії між Сербією та Хорватією двома народами, які ніколи впродовж своєї доволі складної історії не належали до спільного політичного табору, за що у 1941 р. довелося заплатити високу ціну під час кривавої громадянської війни, яка, втім, повторилась ще й у 1991 р. Окрім того, кілька мільйонів угорців опинились у складі Румунії, ще кілька мільйонів німців у Польщі. Більше того, чимало незручностей викликав згаданий раніше Польський коридор, що відділяв Східну Пруссію від решти Німеччини... [3, с. 236–237].

Ллойд-Джордж, прем'єр-міністр Великої Британії, занадто пізно зрозумів, що своїми маневрами переможці створили чималу проблему, про яку він згадував у меморандумі, надісланому президенту Вільсону 25 травня 1919 р.: «Неможливо уявити більш вагомій причини для нової війни. Німецький народ, безумовно, довів, що є однією з найсильніших рас у світі. Однак він опинився в оточенні невеликих і недосвідчених молодих держав, усередині яких також проживає чимала кількість німців, які постійно піднімають народні хвилювання, щоб отримати можливість возз'єднання із батьківщиною»... Однак під час проведення конференції дипломати вже зайшли надто далеко, щоб можна було щось змінити [3, с. 236–237].

У праці Г. Кіссінджер окреслював проблематику географії Версальського договору. Політики країн-переможниць були сконцентровані радше на помсті Німеччині, відбираючи в неї всі можливі території, обмежуючи економічно та воєнно її спроможності, при цьому залишаючи мільйони німців поза межами батьківщини, в країнах та з народами, якими Німеччина та німці мали багато загрозливих та недружніх відносин. Щодо польських кордонів бачимо помилкову тенденцію. Польща мала на меті відновитися в колишніх кордонах Речі Посполитої. Щодо отримання значної частини німецьких земель, то тут Польща змогла використати упередженість політиків країн-переможниць про жорстке покарання німецької сторони.

Українське питання на Версальській мирній конференції залишилося доволі болючим, адже попри очікування делегатів УНР, яка на той час була об'єднана в єдину соборну Україну, про визнання незалежності Української держави та допомоги в боротьбі з агресією більшовизму не виправдалися. Цьому передували різні чинники: нестабільність внутрішньої політики УНР; непорозуміння в географічному устрої нової країни; небажання держав-переможців займатися українським питанням; принципова позиція прем'єр-міністра Франції Жоржа Клемансо створити в Східній Європі «санітарний кордон», аби захищати Центральну та Західну Європу від загрози більшовизму.; Брест-Литовський мир від 9 лютого 1918 р. з Центральними державами та УНР. В число Центральних держав входили фактично вороги Антанти, а отже і головних лідерів Версальської конференції.

Українську делегацію від імені УНР на Версальській конференції очолювали Григорій Сидоренко, міністр пошт та телеграфу УНР, а з 22 серпня 1919 р. граф Михайло Тишкевич, досвідчений вчений та дипломат. Склад делегації був з доволі шанованих діячів та дипломатів. У ході роботи конференції українська делегація мала підтримку своєї діаспори з закордону, яка старалася впливати на позицію країн-переможниць. Та все ж очікування не виправдалися. Українським питанням не хотіли займатися ні французький лідер, ні англійський, останній в своїх заявах згадував, «Я бачив українця лише одного разу. Це останній українець, якого я бачив, і я не впевнений, що хочу його побачити ще раз» [4]. Не була в полі зору українська державність і для президента США Вудро Вільсона. У чотирнадцяти пунктах Вудро Вільсон не згадував Україну жодного разу. Це бачення для того часу зрозуміле. США звичайно не тримало питання української державності в своїх міжнародних пріоритетах, бачило Україну як частину російської імперії. Варто навести приклад спілкування української делегації УНР, в яку входив Арнольд Марголін та Теофіл Окуневський з державним секретарем США Робертом Лансінгом: «Ця зустріч, яка відбулася 30 червня, справила надзвичайне враження як на мене, так і на Окуневського. Ленсінг продемонстрував повне незнання ситуації та сліпу віру в Колчака та Денікіна. Він категорично наполягав на тому, щоб український уряд визнав Колчака верховним правителем і лідером усіх антибільшовицьких армій. Коли мова зайшла про принципи Вільсона, застосування яких було зумовлене стосовно народів колишньої Австро-Угорської монархії, Лансінг сказав, що він знає лише про єдиний російський народ і що єдиним способом відновлення росії є федерація за зразком на США. Коли я спробував довести йому, що приклад США свідчить про необхідність попереднього існування окремих штатів як суб'єктів для будь-яких можливих домовленостей між ними в майбутньому, він ухилився від відповіді і знову почав вперто закликати нас визнати Колчака. [...] Ось як насправді ці принципи були реалізовані. США підтримали Колчака, Англія – Денікіна та Юденича, Франція – Галлера ... Тільки Петлюра залишився без жодної підтримки» [5].

Таке пасивне ставлення до українського питання, незнання регіону та його історії з боку США, бажання захиститися від більшовизму шляхом створення «бар'єру» з інших держав, а також Брест-Литовський мир, який підписало УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною виявиться основною причиною, через яку українське питання не було розглянуто на Версальській мирній конференції.

Другим проблематичним питанням, яке вирішувалося на конференції – була українська національна меншина та її права в Східній Європі. Питання національних меншин Версальська конференція розглядала в загальному як забезпечення прав народів різних національностей. Внаслідок геополітичних змін, зумовлених Першою світовою війною, національні меншини становили майже третину населення в європейській частині Туреччини, близько 50 % – у Польщі та Румунії, понад 50 % – у Чехословаччині та Королівстві сербів, хорватів і словенців. Після розпаду Германської та Австро-Угорської імперій за межами німецьких держав опинилося майже 7 млн німців. У складі п'яти європейських країн проживали близько 8 млн українців, 6,5 млн євреїв були розпорозені на території Європи [6].

Найбільше українців було в Польщі, а також Чехословаччині. Гостро стояло питання захисту прав національних меншин за таких умов. Передував цьому так званий «лист Клеменсо». Нота голови французького уряду до Польської делегації, у якій викладалися основні принципи захисту національних меншин. Пізніше держави-переможці укладуть «малий» Версальський договір з Польщею 28 червня 1919 р., який передбачав захист національних меншин на її території. Подібні договори в наступні роки буде укладено також з Чехословаччиною, Угорщиною, Румунією та ін. Контроль за виконанням договорів покладений на

Лігу Націй. Варто зауважити цікаву деталь: звернути увагу в Раді Ліги Націй на порушення будь-якого з положень Трактату про захист національних меншин міг лише член Ради. У такий спосіб представники національних меншин були позбавлені права самостійно звертатися до Ради Ліги Націй, а це, своєю чергою, ставило під сумнів ефективність цього механізму загалом [6]. Становище української меншини в інших країнах Європи згідно Малоого Версальського трактату було захищене. Але у зв'язку з тим, що впливу на Раду Ліги Націй, яка відповідала за контроль з дотримання цього договору українська національна меншина не мала, створювалися моменти, коли даний договір порушувався однією із сторін підписантів, а в майбутньому і зовсім перестав дотримуватися.

Версальський договір 1919 р. та повоєнна організація Європи були складним завданням для дипломатів ХХ ст. Кожен із лідерів конференції прагнув простих речей для своєї держави: справедливості, відшкодування за руйнацію, нові кордони. Французька делегація була одержима Ельзасом і Лотарингією, яку країна втратила у війні з Німеччиною в 1870-х рр. Цікавий факт – на площі Згоди в центрі Парижа, де було багато різних скульптур, які представляли міста Франції, статуя, яка показувала Страсбург, тобто центр Ельзасу, була покрита в чорну тканину. Її не забирали аж до Першої світової війни. Такий траур був у французів після втрати цієї землі. Версальський договір та перемога у війні дали можливість уряду Франції повернути старі землі в склад своєї держави знову. Велика Британія прагнула знищити німецькі колонії, аби зберегти своє панівне становище, як колоніальної імперії, США прагнули радше принести мир та баланс в Європі та світі за рахунок плану В. Вільсона зі знаменитих чотирнадцяти пунктів. Італія прагнула зберегти роль регіонального гравця та посилити її, також країна була занепокоєна економічною та соціальною слабкістю після війни.

Політики країн-переможниць були зосереджені на жорсткому покаранні Німеччини, як єдиного винуватця страшної війни. Розділяючи німецькі землі та організовуючи нові держави Центрально-Східної Європи принцип Версальського договору - сильніше покарати та багато забрати. Були створені низка нових країн: Чехословаччина, Польща, Угорщина, Королівство Сербів, Хорватів та Словенців, і т.д. Водночас мало кого хвилювало саме етнічне питання, в яких кордонах знаходилися нові держави. Мільйони німців, поляків, українців та інших народів опинилися за межами своїх колишніх держав, у нових країнах повоєнної Європи. Стараючись врегулювати дану проблему, політики створили малий Версальський договір, згідно якого гарантувалися права національних меншин в нових суб'єктах Центрально-Східної Європи. Згодом, упродовж 1919–1920 рр. такі договори були укладені із всіма новими державами Центрально-Східної Європи, щоправда доступу до нагляду за виконанням цих договорів в Раді Ліги Націй представники національних меншин не мали. Тому це радше була угода на доброму слові і обіцянці виконувати цей документ країнами-підписантами.

Усі ці проблемні речі призвели в майбутньому до складних наслідків – зародження німецького націоналізму та початку другої світової війни. Не можемо сказати, що Версальський договір це лише негатив та помилка, ні. Документ дав можливість мати незалежні країни народам Центрально-Східної Європи, які довго цього прагнули. Водночас Версальська конференція нічого не розглядала щодо української державності. Через пасивність політиків та небажання втручання в громадянську війну на теренах колишньої російської імперії. Цей договір гарантував контрибуцію для країн, які постраждали від агресії Німеччини, водночас репарації були настільки сильні, що Німеччина була в стані економічної катастрофи. Пізніше з цих проблем з'явиться фігура Адольфа Гітлера, а його ідеї повернення німецької нації в єдину країну будуть вітатися. Версальська система старалася забезпечити права національних меншин, але не

врахувала факту представництва їх в Раді Ліги Націй. Цей документ був непростим, але важливим для вивчення та розуміння історії та міжнародних відносин. Окреслений напрям потребує чіткіших досліджень надалі.

Список використаних джерел

1. Черчилль В. Спогади про Другу світову війну. Вінстон Черчилль (у 2х томах). Буча : Вид-во Жуп., 2024. 496 с.
2. Лук'янюк В. Версальський договір. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0628N/>.
3. Кіссінджер Г. Дипломатія. Київ : КМ-Букс, 2021. 864 с.
4. Рудяченко О. Вільгельм фон Габсбург. 2. Претендент на український престол. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3667949-vilgelm-fon-gabsburg-2-pretendent-na-ukrainskij-prestol.html>
5. Марголін А. Україна и политика Антанты(записки еврея и гражданина). Берлін: С. Ефрон, 1922. 397 с.
6. Дедурін Г. Міжнародно-правове визначення статусу національних меншин у країнах Центральної та Східної Європи в межах Версальської системи // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2022. № 2(97). С. 269–281.
7. Jindřich Dejmeš František Kolář, Jan Němeček. Československo na pařížské mírové konferenci 1918-1920. Praha : Ústav mezinárodních vztahů: Karolinum: Historický ústav Akademie věd ČR. 390 p.

Володимир ВЛАДИКА

*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

НЕДОЛІКИ ЛІГИ НАЦІЙ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПІЗНІШІ МІЖНАРОДНІ АЛЬЯНСИ, ВКЛЮЧАЮЧИ НАТО

Ліга Націй (далі – ЛН) заснована після Першої світової війни з метою підтримання миру та безпеки у світі. Однак, незважаючи на свої благородні наміри, ЛН зазнала численних недоліків, які призвели до її невдачі у запобіганні подій, що спричинили Другу світову війну. Багато країн-членів ЛН не завжди дотримувалися її рішень та угод, що підірвало її авторитет і вплив. Крім того, важливі країни, як-от: Сполучені Штати Америки, не приєдналися до організації, що послаблювало її ефективність. Деякі країни-учасники також не мали достатньої мотивації для дотримання умов договорів, підписаних у рамках ЛН. Коли конфлікти виникали, ЛН часто була не в змозі ефективно втрутитися, оскільки не мала власних збройних сил для примусу. Іноді вона діяла повільно і неадекватно, що давало агресивним державам можливість діяти безкарно. Усе це призвело до того, що ЛН втратила довіру і врешті-решт виявилася неспроможною запобігти Другій світовій війни.

Ключовим недоліком ЛН була відсутність ефективних механізмів для забезпечення виконання своїх рішень. ЛН не володіла власними збройними силами, що означало, що її рішення з приводу використання сили в кризових ситуаціях залежали від готовності держав-членів до військових дій. Це було критично важливим, оскільки у випадку агресії жодна з країн не була зобов'язана брати участь у конфлікті, що призводило до паралічу в прийнятті рішень. У результаті, коли ЛН спробувала застосувати економічні санкції або інші заходи, їх реалізація часто натрапляла на опір держав, які не були готові втручатися у військові конфлікти.

Ця ситуація продемонструвала, що навіть при наявності міжнародних домовленостей, якщо немає механізмів для примусу, такі угоди можуть залишатися лише на папері. Більш того, відсутність спільних військових сил також призвела до втрати довіри до ЛН з боку тих, хто вважав, що організація не